

Naturkart for Dælivannsområdet

KART I BAKPERMEN!

Hilde Friis Solås

Naturvernforbundet i Oslo og Akershus

**Bli med til Dælivann! Se tysbastens rosa blomster og hør svarttrosten synge!
Noen av Norges mest kjente malerier er malt i dette området.**

Har du sett nøkkerosene blomstre?

Frukten til Skogstorkenebb ligner på et langt nebb!

Se teppet av blåveis om våren!

Margen i lyssiv ble brukt til veke!

Naturvernforbundet i Oslo og Akershus
www.noa.no

Innhold

Biologisk mangfold	3
Naturkartene	3
Hva er et vegetasjonskart?	3
Kolsås-Dælivann Landskapsvernområde	4
Post 1 Hageavfall	4
Post 2 Ask-snelleskog/ Svartor-sumpskog	5
Post 3 Furuskog på kalkrik grunn	6
Post 4 Åkerkant	7
Post 5 Kant med mange urter	7
Post 6 Alm-lindeskog	9
Post 7 Kalksteinsbrudd	10
Post 8 Fleskummalerne	10
Post 9 Myrskog med bærlyng	11
Post 10 Dælivann, innsjøstrand	12
Post 11 Granskog med lave urter	15
Post 12 Skotta	17
Vegetasjonskart med natursti	16
Fugler i området	17
Fisk i Dælivann	17
Treslag i området	18

Ordforklaring

Jordstengel - underjordisk del av stengel (ikke rot).

Kjertel - et lite organ som skiller ut stoffer.

Kjertelhår - hår med klebrig, ofte kuleformet spiss.

Sambu - både hann- og hunn-blomster på samme plante.

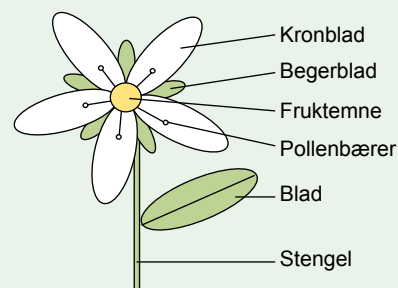
Særbu - hann-blomster på noen planter. Hunn-blomster på andre.

Biologisk mangfold - variasjonene av livsformer som finnes på jorden.

Det betyr millionene av **planter, dyr og mikroorganismer, arvestoffet** deres og det samspillet de er en del av.

Berggrunn er hardt fjell. Berggrunnen består av ulike bergarter.

Jordsmonn er oppsmuldret fjell blandet med rester av døde planter og dyr. Det er i jordsmonnet planterøttene finnes.

Takk

En stor takk til alle som har bidratt i arbeidet med dette heftet! Zsuzsa Fey, Geir Hogvar og Finn Otto Kvillum har kommet med verdifulle innspill fra Naturvernforbundet i Bærum. Vi har også hatt en god dialog med grunneier på Dalbo gård, Birgit Kristine Næss, om plassering av naturstien. Øyvind Hammer ved Naturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo, har kvalitetssikret de geologifaglige tekstene. Vi takker også for utlån av bilder fra Naturarkivet! Elen M. Søreide Lie, Tonje Teigland, Gjermund Andersen, Øyvind Grimmer og Jørgen Huse har bidratt administrativt og David Keeping har laget layouten. Bærum kommune og Sparebankstiftelsen har finansiert arbeidet.

Redaksjon

Foto: Hilde Friis Solås (hvis ikke annen er nevnt)

Layout: David Keeping

©Naturvernforbundet i Oslo og Akershus 2011

Kilder

Akershus kulturnett: <http://akershus.kulturnett.no/Historie/Kunstner/ordpop/fleskumm.html>

Berg, G.A. (1980) Floraen i farger 1. H. Aschehoug & Co.

Falk, B. & Kallenberg, L. (1985) Barnas bok om trær. Norsk utgave. Aventura forlag.

Fremstad (1997) Vegetasjonstyper i Norge. NINA Temahäfte 12: 1-279.

Haugset, T. Alfredsen, G. & Lie, M.H. (1996) Nøkkelbiotoper og artsmangfold i skog.

Siste sjanse, Naturvernforbundet i Oslo og Akershus.

Kummen, T. & Larsson, J.Y. (1990) Vegetasjonskart for Oslo. Oslo kommune, etat for miljørettet helsevern.

Kålås, J. A., Viken, Å., Henriksen, S. & Skjelseth, S. (red.) (2010) Norsk rødliste for arter 2010. Artsdatabanken.

Lid, J. & Lid, D. T. (2005) Norsk flora. 7. utgave ved Reidar Elven. Det norske samlaget.

Lindbekk, B. (2000) Våre skogstrær. Omega forlag.

Lysgaard, I., Lenth, K og Lund, HMK (1982) Kolsås Dælivannområdet. Bærum Natur- og Miljøvern og Pedagogisk senter i Bærum kommune.

Miljøstatus: miljostatus.no

Mossberg, B. & Stenberg, L. (2007) Gyldendals store nordiske flora. Norsk utgave. Gyldendal Norsk Forlag.

Naturarkivet: www.naturarkivet.no

Nylén, B. (2001) Sopp i Norden og Europa. Landbruksforlaget.

Ryman, S. og Holmåsen, I. Svampar. En fälthandbok. Interpublishing AB Stockholm.

Ryvarden, L. (red.) (1994) Norges planter. J. W. Cappelens forlag.

SABIMA-seminar om ny lov om biologisk mangfold: Professor Nils Chr. Stenseth, UiO: Hva er nødvendig av arealer for å sikre det biologiske mangfoldet?

Simonnæs, P. (1977) Norsk kunst i bilder. Bind 1. Naturen gjennom kunstnerøyne. Grøndahl og søn forlag A.S

Stordal, J. (1977) Soppene i farger. H. Aschehoug og Co.

Store norske leksikon: www.snl.no

Wikipedia <http://no.wikipedia.org>

Biologisk mangfold

Vi vil vise deg noe av den store variasjonen som finnes selv på dette lille området. I Norge finnes det trolig så mye som 60 000 ulike dyre- og plantearter. I 2010 kom det en ny norsk rødliste for arter. Dette er en vurdering av om artene står i fare for å forsvinne fra norsk natur. Artene som står i fare for å forsvinne fra norsk natur kalles truede arter. Dette er mange – hele 2399 arter! Rødlista forteller oss at de største truslene mot artene er skogbruk og menneskers nedbygging. Det forsvinner et lite stykke Norge hver dag!

Arter forsvinner ikke alltid med en gang selv om man ødelegger store deler av leveområdet. Men etter en tid kan artene likevel dø. Det er farlig å være få. Når det er få individer igjen av en art skal det bare en tilfeldighet til før den dør ut. Det er også viktig at de områdene som er igjen er sammenhengende. Da kan dyr og planter av samme art holde kontakt med hverandre og formere seg. Men hva kan så du gjøre? Hvorfor forteller vi dette til deg? Jo, fordi det du gjør betyr noe! Fordi hver og en av oss har et ansvar for hvordan det går med naturen vår.

Vi ønsker å dele naturgleden med deg fordi: Det vi er glad i – det har vi lyst til å verne om!

Naturkartene

Naturvernforbundet i Oslo og Akershus har så langt laget 23 naturkart i Osloområdet. Flere er underveis. I utgangspunktet inneholder heftene informasjon som er bygget opp rundt et vegetasjonskart. Her rundt Dælivann har vi også tatt med litt om dyr, om berggrunn og kultur.

Hva er et vegetasjonskart?

Er ikke skog bare skog? Eller kan det være faktorer som bestemmer hvor ulike typer skog finnes? Ville planter lever i konstant konkurranse med hverandre. De konkurrerer med hverandre om vann og næringsstoffer til røttene sine og om å få lys til bladene sine. Den planten som er best tilpasset miljøet på voksestedet, vil vinne den kampen. Hvilke planter som vokser i et område bestemmes av **økologiske faktorer**. Økologiske faktorer er f.eks. vanntilgang, klima, lys, snødekke, berggrunn, jordsmonn og næring, og ikke minst dyr og andre planter. De plantene som vokser et sted, er de som utnytter og tåler de økologiske faktorene best på akkurat det stedet. I områder som har fått utvikle seg gjennom noen hundre år er det derfor langt fra tilfeldig hva som vokser hvor.

Planter som har noenlunde samme krav til miljøet, og samtidig er tilpasset hverandres tilstedeværelse, vil vokse på samme sted. De danner det vi kaller et **plantesamfunn** eller en **vegetasjonstype**. Det er disse du finner igjen på **vegetasjonskartet**. Vegetasjonskartet kan fortelle deg hvor du finner blåbær, for eksempel!

Vegetasjonen varierer, men vi finner ikke alltid skarpe grenser. Det er derfor ikke sikkert du ser et tydelig skille i skogen akkurat der streken går på kartet. Men tenker du på områdene samlet, vil du nok se at det er forskjell på dem.

Trykk: BK Grafisk

Trykt utgave ISBN: 978-82-90895-62-9

Digitalutgave ISBN: 978-82-90895-63-6

Giftig/ Spiselig

Noen av plantene vi finner underveis er spiselige og også veldig gode. Men vær oppmerksom! IKKE SPIS noe FØR du er HELT sikker på hva det er og at det er spiselig! Mange planter som er giftige kan ligne på spiselige planter.

Plukking

Det kommer andre etter deg! Ikke plukk plantene på postene!

Kolsås-Dælivann landskapsvernområde

Hvorfor er området vernet? Det er viktig å ta vare på et vakkert landskap med rikt plante- og dyreliv. Dælivann ligger i Kolsås-Dælivann landskapsvernområde. Det er omgitt av beite-, åker- og skoglandskap. I bakgrunnen ser vi Kolsås med sine bratte skrenter.

Geologien i Kolsåsområdet er internasjonalt kjent. Her finnes gammel havbunn som er presset sammen. Vi finner også sammenpresset sand fra elver og innsjøer. Disse steinene er over 400 millioner år gamle!

På toppen av disse finner vi vulkanske bergarter. Området brukes til studium av geologisk historie i Oslofeltet.

Skogen i området er variert. På Kolsåsplatået er det mange steder lite næring. Der finner vi ikke så mange arter. På flaten og i liene rundt Dælivann er det kalkrik grunn. Dette gir gode vekstforhold og et stort mangfold av arter. Her finner vi mange ulike typer skog. I tillegg finner vi kulturmark og hagemarkskoger. Til

Post 1 Hageavfall

Hageavfall – blir ikke det til jord igjen da? Mye blir det, ja, men det skjuler seg også ofte frø og rotdeleer fra planter som er fine i hagen, men som ikke hører hjemme i naturområder. Der kan det bli alt for mange av dem!

På denne måten forringer (ødelegger) hageavfall naturen! Spredning av hageavfall utgjør i dag, utrolig nok, en stor trussel mot biologisk mangfold i Osloområdet. Den naturlige vegetasjonen forsvinner. Hadde du fulgt Dæliveien og ikke gått inn i skogen her, ville du funnet store tepper av gulltvetann som brer seg inn i skogen. Den har trolig kommet fra hageavfall og fortrenger den opprinnelige vegetasjonen.

Så vær så snill å levere alt hageavfall på mottak for hageavfall! En annen god mulighet er å etablere kompost i egen hage.

I 2007 fikk vi Norsk svarteliste – den forteller oss hvilke fremmede arter som kan gjøre mest skade.

sammen gir dette området stor verdi for mange sjeldne arter. Dælivann er næringsrikt. Derfor finner vi mange forskjellige vannplanter der.

På grunn av det store mangfoldet av arter er det laget fire naturreservater inne i området.

Den store variasjonen i naturforhold gir også et rikt fugleliv.

I området finner vi også kulturminner: Vi finner helleristninger på Dalbo som er ca. 3000 år gamle.

Spor forteller at området ble kultivert for mer enn 2000 år siden. Gårdsnavnene Dæli, Fleskum og Gjetum er fra eldre jernalder. Fra nyere tid finner vi spor etter kalkbrenning.

En rekke av Norges fremste malere var på Fleskum somrene 1886 og 1887. Deres malerier har vist oss vakre og verdifulle landskap.

Post 2 Ask-snelleskog/ Svartor-sumpskog

Se opp! I denne typen skog finner vi ofte høye, flotte aske-trær! Det er en type skog som ikke finnes så mange steder. Den finnes på steder der det er kilder og derfor blir ganske vått i bakken. Den kan også finnes langs bekker eller på strender i flate områder. Den trenger også en god del varme. Både ask og svartor er det vi kaller varmekjære eller edle løvtrær.

Treslag i skogen akkurat her: ask, bjørk, furu, gran, gråor, osp og svartor.

Ask *Fraxinus excelsior* Stort tre, opp til 15–20 m. Rak stamme og grågrønn bark. Blad ulikefinna med 3–6 par finner. Blomster: små og svart-fiolette i tette klaser før løvsprett. Flat nøtt med vingekant. Vinge? Kan den fly? Hvordan sprer den seg, tror du? Vokser naturlig i Norge. Vanlig på Østlandet, spredd videre nord til Nærøy i Nord-Trøndelag.

Skavgras *Equisetum hyemale* 30–60 cm. Stengel flerårig og ugreinnet. Den er mørkegrønn, stiv og ru. Tykkelsen er 5–6 mm. Inni er den hul.

Post 3 Furuskog på kalkrik grunn (C1)

Vi beveger oss inn i en frodig skog med kraftige furutrær og mye løvskog. Kronglete furukroner ruver blant hasselkratt og andre varmekjære løvtrær. Blåveis, liljekonvall og trollbær trives i skogbunnen, og forteller oss at jorden er rik på kalk. Alm og lind trenger mye varme for å vokse. Det at de er her forteller oss at klimaet i området er varmt.

Treslag i furuskogen akkurat her: ask, bjørk, furu, gran, hassel, lind, osp, rogn, selje, sommereik og spisslønn.

Følg ryggen innover! Langs den kan du finne:

Hassel *Corylus avellana*
Stor busk eller av og til et tre, 2–6 m. Blad hårete, avrundete, dobbelt sagtannede, tilspissede. Røde kjertelhår på bladstilken. Hvis du ser godt etter klarer du kanskje å se disse hårene som har en rød prikk i tuppen! Blomstrer med rakler før løvsprett. Hasselnøtter – du spiser vel det til jul?

Liljekonvall *Convallaria majalis* 10–25 cm. Blad blankt grønne, avlange og langskaftete. Skaft fra jordstengelen med en ensidig klase av hvite klokkeblomster. Blomster velluktende. Bær røde. Giftig. Blomstrer i mai–juni.

Skogsveve *Hieracium* sp. 15–60 cm. Alle eller de fleste bladene sitter i en rosett nederst mot bakken. Disse bladene har grovt tannet kant og har lang bladstilk. Stengelen har av og til noen få blad. Mange små gule blomster er samlet i hver av flere kurver. Blomstrer i juni–august.

Blåveis *Hepatica nobilis* 10–15 cm. Flerårig. Blad tykke og trelappete. Først dunhårete, siden snaue. Står grønne om vinteren. Tre silkelodne svøpblad sitter som et beger under blomsterbladene. Blå blomsterblad, av og til hvite eller røde. Spres av maur. Blomstrer i april–mai.

Hvitveis *Anemone nemorosa* 10–30 cm. Krypene jordstengel. Tre langskaftete stengelblad, dypt treflikete eller tredelte. Blomsten ofte rødfiolett eller blålig. Pollenknapper gule. Blomstene er bare åpne om dagen når det er oppholdsvær! Planten er giftig. Blomstrer i april–juni.

Post 4 Åkerkant

Her går vi mellom to åkre. I 2012 dyrket de bygg. Gjør de det fortsatt? Kanten mellom disse åkrene har litt ugraspreg. Burot og brennesle finner vi gjerne slike steder.

Treslag: ask og spisslønn

Bygg *Hordeum* sp. 40–120 cm. 1-årige, sjelden flerårige. Blad flate. Aks oftest flate. Lange snerp (stiv brodd). Snerp gjør nytte ved å verne mot fugler og andre dyr. Innført (korn) – vet du hva de andre kornslagene som vokser i Norge heter? Blomstrer i juni–juli.

Burot *Artemisia vulgaris* 50–200 cm. Flerårig. Stengel rødbrun. Blad fjærdelte. De har hvite filthår under. Sterk lukt. Burot har vært brukt som medisinplante i forbindelse med fødsler. Den har også blitt brukt som krydder, men da måtte man være forsiktig – planten er giftig. Blomstrer i august–september. Er du allergisk mot burrot?

Stornesle *Urtica dioica* 50–100 cm. Blad motsatte og tannete, dobbelt så lange som bladstilken. Med eller nærmest uten brennhår. Knippet av blomster er lengre enn bladstilken. Særbu. Blomstrer i juli–august. Vokser på næringsrik jord. Unge skudd kan kokes og gir nydelig suppe. Lag suppe! Men ikke brenn deg!

Åkersennep *Sinapis arvensis* 20–70 cm. Ganske vanlig på åpen, næringsrik jord. Blad rent grønne, ru. Kronblad 8–12 mm, lysegule. Frukten kalles skulpe og er 25–40 mm lang. Åkersennep har svartbrune frø som smaker svakt sennep. Blomstrer i juni–oktober.

Post 5 Kant med mange urter

Her var det mange plantearter i kanten. Klarer du å finne dem?

Treslag rundt: ask, hassel, platanlønn (fremmed treslag) og spisslønn.

Forts. →

Bringebær *Rubus idaeus* 0,5–1,5 m. Bladene består av tre små blader som er koblet sammen. Småbladene er tilspissede og hvite under. Kronblad opprette, små og smale, hvite. Trives på lysåpne steder. Blomstrer i juni–juli. Røde bær i juli–august – smak, da vel!

Markjordbær *Fragaria vesca* 5–20 cm. Kanskje er du heldig å finne denne. Lange utløpere. Blad trekoplete. Se på småbladet i enden av bladet: Der er midttannen like lang eller lengre enn de andre. Blomsterskaftet har tiltrykte hår. Kronblad 4–6 mm lange. Blomstrer i mai–juni. Modne bær i juni–juli. Jordbæret løsner lett.

Hundekjeks *Anthriscus sylvestris* 50–150 cm. Flerårig. Stengelen er hul og kantete. Kronbladene er hvite. Ser du hvordan blomstene sitter sammen i en skjerm? Det er typisk for skjermplantefamilien som den tilhører. Men pass på, denne familien har mange giftige planter! Blomstrer i mai–juli.

Skogflatbelg *Lathyrus sylvestris* 50–200 cm. Flerårig. Lyserød krone, 13–20 mm lang. Stengler grove med vingekanter. Bladene ender i en klengetråd. Den kan planten bruke til å klenge på andre planter. Vokser i skogkanter, på berg og i rasmark. Trenger noe baserik jord. Blomstrer i juli–august.

Gulflatbelg *Lathyrus pratensis* 30–90 cm. Vanlig på næringsrik jord i gjenvoksende eng, veikanter, beitemark og havstrand. Den har klengetråd på bladene og kantet stengel. 5–12 gule blomster i klaser. Gulflatbelg er en næringsrik fôrplante, men smaker bittert. Derfor er ikke husdyr så glad i den. Blomstrer i juni–juli.

Bergmynte *Origanum vulgare* 30–90 cm. Liker du oregano? Her er planten det kommer fra! Flerårig urt. Blad eggformete. Blomster i tette dusker. De sitter i en rikt forgreinet topp. Sterk krydderlukt. Vokser i edelløvskog og furuskog, skogkanter, på berg og i rasmark. Trives på kalkrik grunn. Blomstrer i juli–september.

(Tveskjegg)veronika *Veronica chamaedrys* 5–30 cm. Flerårig. Stengel håret på to sider (tve-skjegg). Blad sittende, grov-tannete. Kroma blå med mørke striper, ca. 1 cm bred. Klarer seg best når det beites litt. Blomstrer i mai–juni.

Skogstorkenebb *Geranium sylvaticum* 15–60 cm. Stengel rund og litt kjertelhåret. Blad dypt fliket med brede, kortspisse fliker. Blomster 2,5–3 cm brede og rødfolette, lyse i midten. Stoffer fra denne kan brukes i hudkremer for å lege sår. Blomstrer i juni–juli.

Prikperikum *Hypericum perforatum* 20–80 cm. Flerårig. Rund stengel. Bladene er eggrunde og har prikker som lyset skinner gjennom. Blomstene er gule. Vokser på berg og tørr bakke. Blomstrer i mai–september.

Engsoleie *Ranunculus acris* 5–75 cm. Liker du smør? Engsoleie kalles ofte smørblomst. Den er fint strihåret med beger som ser litt flattrøkt ut. Varierende. Det blir mye mer av denne når en eng slås. Blomstrer i juni–september.

Post 6 Alm-lindeskog (E1)

Ser du steinen i stien her? Visste du at dette var gammel havbunn? Den er mellom 430 og 440 millioner år gammel! Steinen her veksler egentlig mellom skifer (grå) og kalkstein (hvit). Men kalksteinen løses lettere opp. Derfor er det bare skiferen som er igjen. Når kalkstein løses opp, blir jorda rik på kalk. Da blir det også mange forskjellige planter som kan vokse. Området rundt Indre Oslofjord er det området i landet der det er størst mangfold av plantearter i landet!

Typiske treslag i denne vegetasjonstypen er alm, lind og spisslønn. Men det er ikke alltid vi finner alle disse. Andre treslag vi ofte finner er ask, morell og hassel. Denne vegetasjonstypen finnes ofte i bratte, solrike ller. Den vokser også gjerne på kalkrik, god jord. På skogbunnen finner vi planter som trollbær, kratthumbleblom, skogstorkenebb, firblad og teiebær. Disse trenger mye næring og kommer i tillegg til planter som vokser mange steder.

Treslag i alm-lindeskogen akkurat her: alm, ask, bjørk, furu, gran, hassel, lind, osp, rogn, selje og spisslønn.

Teiebær *Rubus saxatilis* Lange
krypende utløpere og opprette, smale kronblad. Røde, spiselige bær med smak som minner om rips. Blomstrer i juni–august. Her er det mange planter av teiebær, men modne bær er lettere å finne ved forrige post.

Trollbær *Actaea spicata* 30–60 cm. Flerårig. Nedre blad store, tre ganger delte. Hvite blomster i klase. Disse har lange sprikende støvbærere. Giftig, men i små doser har den blitt brukt i folkemedisin. Blomstrer i juni. Sorte bær.

Kratthumbleblom *Geum urbanum* 30–70 cm. Stengel med sprikende greiner og myke, hvite hår. Stengelblad trekoblede med store øreblad. Kronblad gule. Kronen ca. 1 cm bred. Blomstrer i juni–september. Deler av rota har blitt brukt som erstatning for kryddernellik.

Korsved *Viburnum opulus* 1–4 m. Trenger næringsrik jord med kalk for å kunne vokse. Blomstene står samlet i noe vi kaller en blomsterstand. Hos korsved er den flat, 5–10 cm bred. Det som ser ut som store hvite blomster, er ikke egentlig blomsten! Den er der bare for å lokke til seg insekter. Selve blomstene er mye mindre og sitter i midten! Blomstrer i juli–august.

Post 7 Kalksteinsbrudd

Her er et steinbrudd hvor de tok ut kalkstein. I Asker og Bærum har de utvunnet kalk siden Middelalderen. Steinen ble brent til kalk i en steinovn. Slike ovner fantes rundt på gårdene. En slik ovn sto ved oppkjørselen til Fleskum gård. Store mengder kalk gikk med til å bygge kirker og klostre. Har du sett at det er kalkovn i Bærums kommunevåpen?

«Gutten med seljefløyten» av Christian Skredsvig ble malt her. Skredsvig var en av Fleskummalerne. Har du hørt om dem?

Somrene 1886 og 1887 fødtes et nytt kapittel i norsk kunsthistorie. En gruppe kunstner venner bodde disse somrene på Fleskum gård: Harriet Backer, Kitty Kielland, Christian Skredsvig, Erik Werenskiöld, Gerhard Munthe og Eilif Petersen. De var opptatt av det stemningsfulle, det drømmeriske og det mystiske i naturen. Maleriene regnes vanligvis som en innledning til den nyromantiske perioden i norsk kunst. Dælivannet ble gjengitt i flere av maleriene som skriver seg fra sommeren 1886.

Kunstnerkolonien dyrket friluftsmaleriet. De malte i all slags vær og til alle døgnets tider. Dette gav spesielle lysstemninger i bildene deres. Ved siden av «Gutten med seljefløyten» er «sommernatt» av Kitty Kielland kjent fra Dælivann.

Post 8 Fleskummalerne

Christian Skredsvig:
Gutten med Seljefløyten, 1886.
Oljemaleri, 79 cm x 120 cm,
Nasjonalgalleriet

Kitty Kielland: Sommernatt, 1886.
Oljemaleri, 100,5 cm x 135,5 cm,
Nasjonalgalleriet.

Post 9 Myrskog med bærlyng (G2)

Denne typen skog finner vi på torvmark. På skogbunnen finner vi mest lyng og torvmoser. Men vi finner også arter som blåbær, duskull og vanlig bjørnemose. Treslaget vi finner mest av er furu. Treslag i myrskogen akkurat her: bjørk, furu, gran og svartor.

Her er det egnet som rasteplass for en klasse.

Furu –
hunn-
blomst

Furu –
hann-
blomst

Furu *Pinus sylvestris* Stort tre med lange, parvise nåler. Hver nål blir 2–4 år i Sør-Norge. Nye nåler kommer bare på nye skudd. Sambu. Ved siden av alm har furu blitt brukt til barkebrød.

Multe *Rubus chamaemorus* 5–20 cm. Særbu. Blader håndlappete og sagtannete. Kronblad hvite. Frukt først rød og hard, siden gul og saftig! Smak, da vel! Vokser i verdens nordområder. I Frankrike kalles de for «arktiske bjørnebær». Blomstrer i juni. Bær i august.

Blokkebær *Vaccinium uliginosum* 10–60 cm. Brune runde stengler. Blad blågrønne og hele. Krone hvit. Bær blått og spiselig. Blomstrer i mai–juni.

Tranebær *Oxycoccus palustris* 4–8 cm. Vanlig på mager, åpen, våt torvmose. Krypene, ofte meterlange fine stengler. Blanke, vintergrønne blader. Kronen rosa og dypt 4-delt. Røde bær, som smaker best etter en vinter ute. Blomstrer i juni–juli. I folkemedisin ble tranebær brukt mot urinveisinfeksjon.

Blåbær *Vaccinium myrtillus* 10–50 cm. Grønne, kantete stengler. Bladene har takket rand og faller av om høsten. Krone rødlig. Bær blåsvart. Både blomst og bær er spiselige og har søt smak. Blomstrer i mai–juni. Bær i august. Plukk da vel!

Hvit nøkkerose på begge sider av neset.
Får du øye på den?

Hvit nøkkerose *Nymphaea alba* Bladplate 10–30 cm. De har rødlig underside. Vokser i små vann, lune viker og rolige elver. Blomstrer i juni–august. Kjenner du nøkkerosene igjen fra Kitty Kiellands bilde fra forrige post?

Torvmose *Sphagnum* sp. Torvmoser er røde, brune, gulaktige eller grønne. De vokser i tette tuer eller tepper med 5–30 cm høye skudd. Etter hvert som plantene vokser i toppen, dør de ved basis. Hver plante består av en stengel med korte sideskudd. Torvmose trives i vått miljø og kan suge opp mye vann. Tørket torvmose inneholder et stoff som dreper bakterier. Derfor har tørket torvmose blitt lagt på sår for at det lettere skal gro.

Elg *Alces alces* – gråbrun til nesten svart. Lyse bein og et langt ansikt med store ører. En voksen elg har skuldrene mer enn 2 m over bakken og veier opp til 750 kg! Rogn, selje og osp (se siste side) er elgens favorittmat.

Elgmøkk Om vinteren ser elgmøkk slik ut. Om sommeren får elgen mer tilgang til alskens grønt og får adskillig «løsere mage». Hvis du ser nøye etter når du går i skogen, klarer du kanskje å finne slike som dette?

Post 10 Dælivann, innsjøstrand

Sump med takrør (X)

Sump med stort mangfold av starr (W2)

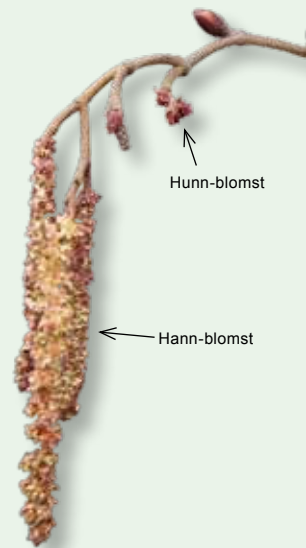
Disse to typene vegetasjon finner vi i et belte rundt vannet. Vi stanser to steder. Vannkantplantene går igjen rundt hele vannet.

10A – Sump med takrør (X): Sump som vanligvis er dominert av det høye gresset takrør. Artene fra starr-sumpene finnes også her (f.eks.: Bred dunkjevle). Andre: smal dunkjevle, strandrør, kjempepiggnopp og stautpiggnopp.

Treslag rundt posten: bjørk, furu, gran og svartor.

Svartor *Alnus glutinosa* Treets blader er ikke spisse i tuppen som gråor, men er butte eller med et innsnitt i bladspissen. Svartor har dessuten mørk bark som sprekker opp. Svartor er treslaget som har rikest løvfall. Dermed gir det god næring for fisk.

Lyssiv *Juncus effusus* 40–120 cm. Åpne blomsterstander nær toppen av de runde, bladløse stråene. Lyssiv er vanlig på fuktige steder nord til Lofoten. Navnet har arten fått fordi marginen ble brukt til lampeveke. Blomstrer i juni–august.

Takrør *Phragmites australis*
1–4 m. Den største av de norske gressartene. Stor, svartfiolett topp. Vokser i myrer, vann og ved havstrand. Har i sørligere land vært brukt til å dekke tak. Takrør formerer og sprer seg med frø. De kan også formere seg med jordstengler som gjerne ligger dypt i jorden. Blomstrer i august–september.

Myrhatt *Potentilla palustris*
20–50 cm. Beger – og kronblad purpurøde. Vanlig på våt, næringsfattig jord. Blomstrer i juni–juli.

Bukkeblad *Menyanthes trifoliat* 15–40 cm. Flerårig. Hvert blad består av tre småblad som er koplet sammen. Traktformet krone med hvite hår innvendig. Vokser på våte steder og blomstrer i juni–juli.

Gulldusk *Lysimachia thyrsiflora* 30–70 cm. Vanlig på våt, næringsfattig jord. Tette klaser av blomster fra bladhjørnene midt på stengelen. Blomstene lukter godt. Blomstrer i juni–juli.

Kattehale *Lythrum salicaria*
50–150 cm. Stengel rak og firkantet. Blomst ca. 2 cm bred. Vokser på våte steder. Blomstrer i juli–august.

10B – Sump med stort mangfold av starr (W2): Denne typen sump finner vi ved svært næringsrike vann. Den er dominert av starr (ligner på gress). Vi finner den ofte utenfor en sone med rik strand-sumpskog. Kjennes på krevende starr: kvasstarr, dronningstarr, kjempestarr, stautstarr. Vi kan også kjenne vegetasjonstypen igjen når vi finner: myrkonkgle, sverdlilje og bred dunkjevle.

Treslag rundt posten: bjørk, furu, gran, gråor, hassel, rogn, selje, sommereik, spisslønn og svartor.

Dronningstarr *Carex pseudocyperus* 30–70 cm. Vokser i glisne matter. Blad flate. Egne hann- og hunnaks. Hannakset øverst. Dronningstarr vokser i næringsrike sumper og vannkanter, spredd i lavlandet i Sørøst-Norge. Står som «nær truet» på rødlista. La den stå! Blomstrer i juni–juli. Foto: Sigve Reiso. © NaturArkivet.no

Sverdlilje *Iris pseudacorus* 40–100 cm. Bladene lange og ca. 3 cm brede. Syns du de ligner på sverd? Vanlig på våt, nokså næringsrik jord. Sjø- og bekkkanter, myr, grøfter og tjern. Blomstrer i juni–juli.

Myrkonkgle *Calla palustris* 15–40 cm. Blad hjerteformet og med langt skaft. Stort hvitt «blad» er buet rundt det som egentlig er blomstene! Ser ikke denne hvite «blomsten» flott ut? Blomstrer i juni–juli.

Gul nøkkerose *Nymphaea lutea* Blad store, opp til 40 cm lange. Bladene har grønn, glatt underside. Se så fint de flyter! Er det ikke rart at blader kan flyte sånn? Det kan de fordi de har tilpasset seg å vokse i vann gjennom lang, lang tid. Blomstrer i juni–august.

Mjødur *Filipendula ulmaria* 50–100 cm. Vokser på fuktig/våt moldjord. Sterk lukt. Blad oftest hvitfiltete under. Små gulhvite blomster med sterk lukt. Den har hatt betydning i utviklingen av aspirin. Blomstrer i juni–juli.

Knuskkjuke *Fomes fomentarius* Fruktlegemene (det vi ser av sopp) er treharde, hovformede. De er 15–30 cm brede nederst. 10–20 cm tykke. Fra soppens kjerne får man «knusk». Det er et materiale som lett tar fyr. Det har vært brukt siden steinalderen til å fange opp gnistene ved tenning av bål.

Død ved

Skogen i området akkurat her har fått stå forholdsvis urørt. Døde trær har fått bli. Når skogen får stå i fred over lang tid, får vi flere ulike levesteder. Dermed flere arter av sopp, planter og dyr enn om skogen hugges jevnlig. Døde stammer og greiner er et eldorado for et stort antall truede sopp og insekter. Artene bruker den døde veden til å spise (næring). Det kan også være et sted å bo eller jakte. Men er insekter og sopp så viktig? Ja, for det er så mye i naturen som henger sammen! Når det er mange forskjellige sopp og insekter, vil det også bli mange fugler i et område. Og hvem syns ikke det er vakkert med variert fuglesang om våren? Soppene og insektene er også viktige for å bryte ned døde dyr og planter. På denne måten gir død ved skogen liv!

Post 11 Granskog med lave urter (C2)

Denne typen skog vokser på tørre steder i kalkrik jord. Derfor er den artsrik. I denne typen skog finner vi en del av de samme artene som i granskog med blåbær. Men i tillegg finner vi en del andre arter som bare kan vokse når de har nok næring og kalk. Eksempler på dette er teiebær, blåveis, kantkonvall og markjordbær.

Treslag i granskogen akkurat her: bjørk, furu, gran, gråor, hassel, selje, spisslønn og svartor.

Ormetelg *Dryopteris filix-mas* 40–120 cm. Sommergrønn med grove skaft med blekbrune skjell. Bladet er bredest på midten. 5–8 sporehus på hver småfinne. Klarer du å finne dem? Navnet ormetelg kommer av at planten har vært brukt mot innvollsorm. Den har ikke noe med slanger å gjøre.

Firblad *Paris quadrifolia* 10–40 cm. Lange, krypende jords-tengler. Opprette stengler med fire eggformete blad i krans. Blomsten er grønngul med fire brede og fire smale blomsterdekkblad, åtte støvbærere og fire grifler. Klarer du å se det? Blåsvart bær. Giftig. Blomstrer i mai–juni.

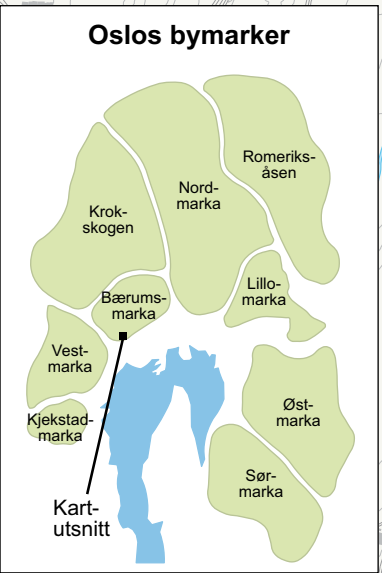
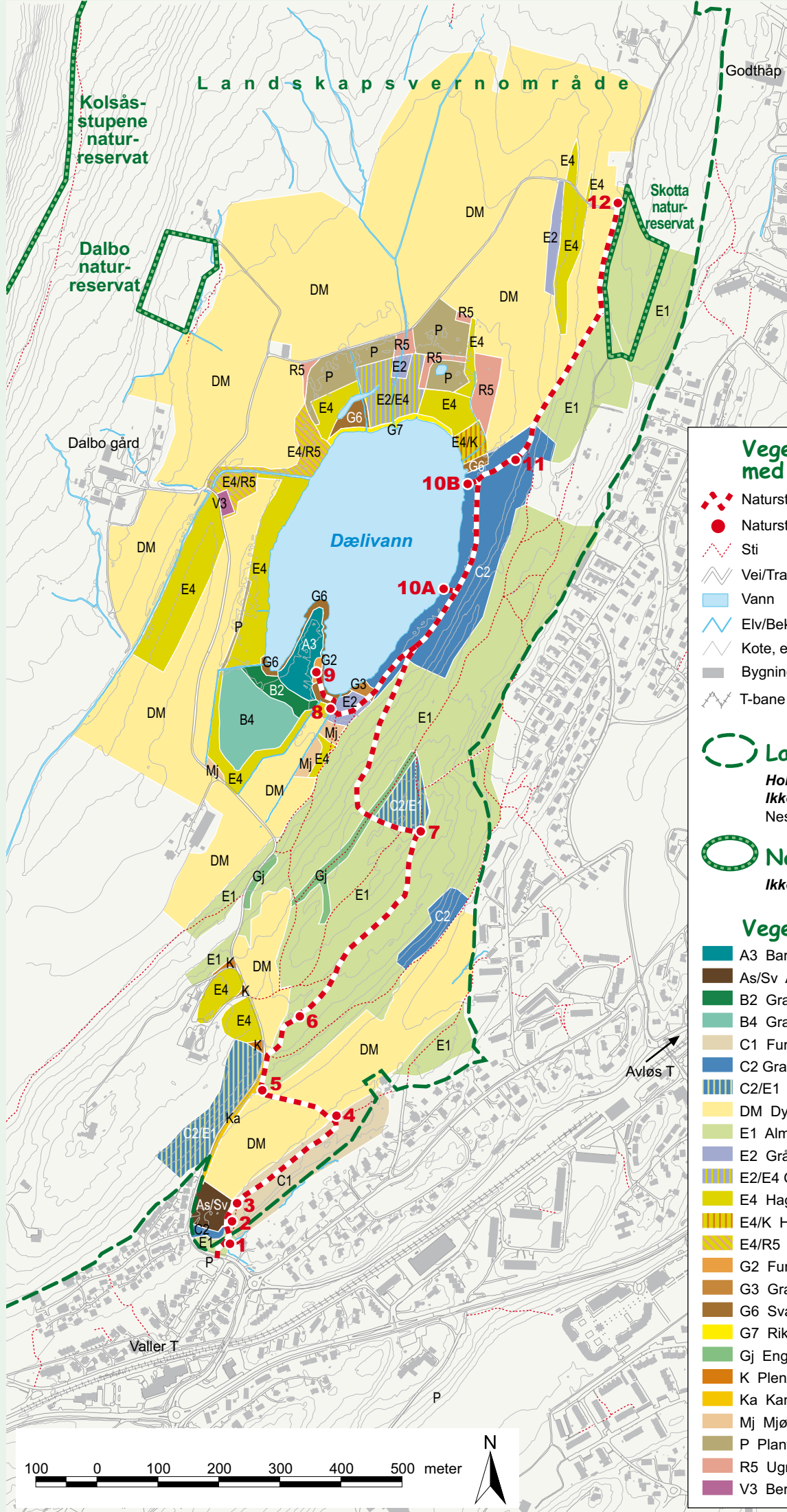
Tysbast *Daphne mezereum* 50–150 cm. Liten, fågreinet busk med lysegrå, seig bark. I toppen av kvistene sitter en dusk snaue, lysegrønne blad. Blomstrer på bar kvist om våren (mars–mai) med rosa, velluktende blomster. Men pass deg, planten er giftig!

Skogsvinerot *Stachys sylvatica* 30–120 cm. Stengel mykt håret. Hjerterformete blader. Blomstene sitter i kranser. Nederst er kransene skilt. Øverst er de formet som et aks. Krone purpurrd med hvite merker på underleppen. Planten lukter sterkt og vondt. Den har derfor vært brukt i midler mot lopper, lus og møll. Blomstrer i juni–august.

Gjøksyre *Oxalis acetosella* 5–10 cm. Flerårig. Jordstengel med lyse skjellblad. Hjerterformete blader. Kronblad hvite, av og til rosa eller lyst fiolette. Blomstrer i mai–juni. Spiselig, Smaker syrlig. Prøv!

Vegetasjonskart med natursti

- Natursti
- Natursti-poster
- Sti
- Vei/Traktorvei
- Vann
- Elv/Bekk
- Kote, ekvidistanse 5 m
- Bygning
- T-bane

Landskapsvernområde

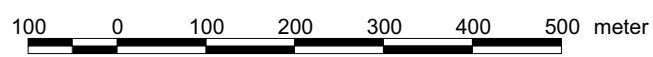
Hold hunden i bånd hele året!
Ikke sykle på stiene!
Nesten hele område.

Naturreseptat

Ikke plukk planter her!

Vegetasjonstyper

- A3 Barskog med bærlyng
- As/Sv Ask-snelleskog/Svartor-sumpskog
- B2 Granskog med blåbær
- B4 Granskog med store bregner
- C1 Furuskog på kalkrik grunn
- C2 Granskog med lave urter
- C2/E1 Granskog med lave urter/Alm-lindeskog
- DM Dyrket mark
- E1 Alm-lindeskog
- E2 Gråorskog med ask
- E2/E4 Gråorskog med ask/Hagemarkskog
- E4 Hagemarkskog
- E4/K Hagemarkskog/plen
- E4/R5 Hagemarkskog/Ugressamfunn
- G2 Furumyrskog med bærlyng
- G3 Gran-sumpskog
- G6 Svartor-sumpskog
- G7 Rik strand-sumpskog
- Gj Eng i gjengroing
- K Plen/Park
- Ka Kant
- Mj Mjødurteing
- P Plantefelt
- R5 Ugras-samfunn
- V3 Bergknapp-samfunn

Post 12 Skotta

Harriet Backer leide rom her sommeren 1887. Hun malte da flere vakre malerier fra Skotta og Knabberud. Hun var en av Fleskummalerne. Et av bildene hennes heter «På blekevollen». Klarer du å finne ut hvor bildet er malt? I dag brukes husene som kunstnerbolig for en familie.

Harriet Backer: Blekevollen, 1886-87. Oljemaleri, 90,5 cm x 110 cm, Bergen Kunstmuseum. Foto: Werner Zellien

Langs veien her kan du finne en del av de samme artene som ved post 5.

Hjelp oss å ta vare på dette flotte området! Alle fuglene i landskapsvernområdet er fredet. Hold hunden din i bånd hele året – så får vi tatt vare på disse! Sykling? Kun på veiene! Da slipper vi stygge sår på stiene og i naturen! Og alle kan ferdes trygt på sti.

Fugler i området

Over 40 arter hekker som regel ved Dælivann. Noen av disse er: nøttekråke, rugde, fasan, kattugle, tårnseiler, grønnspett, flaggspett, svartspett, låvesvale, trepiplerke, linerle, rødstrupe, fuglekonge, løvsanger, gransanger og spettmeis. Og er du ute om kvelden eller natten er du kanskje så heldig å få høre nattergalen synge?

Nøtteskrike *Garrulus glandarius*
Lengde ca. 35 cm. Rosabrun, svart og hvit med markert vingefelt. Vingefeltet er blått, svart og hvitt. Spiser nøtter, mus, fugleegg m.m. Foto: Wikipedia.

Kjøttmeis *Parus major* 14-17 cm lang. Stor som en spurv. Fargene er typiske. Vårsangen er tsit-si-da, tsit-si-da, eller tittify-tittify-tittify. Vanlig over hele landet unntatt kysten av Troms og Finnmark. Kjøttmeisen overvintrer stort sett i Norge, men en del drar ut av landet i september-oktober. Foto: Bård Bredesen. © NaturArkivet.no

Fiskeørn *Pandion haliaetus* 55–60 cm lang. Vingspenn 1,6–1,8 m. Flyr som regel med langsomme vingeslag. Kroppens underside er overveiende hvit. Vingene er brun- og hvitspraglete. Oversiden er mørk med hvitt hode. Spiser nesten bare fisk, som den stuper ned og griper. Foto: Bård Bredesen. © NaturArkivet.no

Svarttrost *Turdus merula* 26–28 cm lang. Er du så heldig å få høre den synge? I mars flyter svarttrostens fløyte-toner over skogen. Fargen er typisk for haner. Lang hale. Hekker over det meste av landet opp til grensen av Finnmark. Den spiser insekter, mark, snegler og bær. Trekkfugl som kommer i mars–april og drar i september–november. Det hender at noen overvintrer. Foto: Bård Bredesen. © NaturArkivet.no

Fisk i Dælivann

Lyst å prøve isfiske? Mort, abbor og gjedde er satt ut i Dælivann. Det gir isfiskere gode fangster.

Abbor *Perca fluviatilis* Svært vanlig fisk i ferskvann i Europa. Abbor er en god matfisk og kan fiskes med stang. Abbor har to ryggfinner. Hele den fremre har piggstråler. Finnene på buken (undersiden) er rød-lige. Det første året lever abbor av dyreplankton. Litt større abbor er rovfisker. Kan bli 4 kg. Tegning: Wikipedia.

Gjedde *Esox lucius* En ryggfinne som sitter meget langt bak. Langstrakt kropp. Tallrike kvasse tenner. Gjedda spiser fisk hele livet. Den spiser gjerne fisk på halvparten av sin egen størrelse. Kan bli over 20 kg. Gjedda står helst urørlig mellom vannplanter og lur på bytte som den angriper lynsnart. Tegning: Wikipedia.

Treslag i området

Alm *Ulmus glabra* Blad dobbelt sagtannet. De er sterkt rue av korte stive hår på oversiden. Bladstilk mindre enn 3 mm lang. Knoppene har rustfargete hår. Blomstrer før løvsprett. Bestøves og spres med vind.

Ask *Fraxinus excelsior* Stort tre, opp til 15–20 m. Rak stamme og grågrønn bark. Blad ulikefinna med 3–6 par finner. Blomster små og svartfiolette i tette klaser før løvsprett. Flat nøtt med vingekant.

Bjørk *Betula sp.* Stort tre, 7–20 m. Hvite stammer med svarte felter. Bladstilk halvparten så lang som bladplate. Rakler som sprer pollen før løvsprett. Kan brukes til garnfarging. Garnet får da en klar gul farge.

Furu *Pinus sylvestris* Stort tre med lange, parvise nåler. Sambu.

Gran *Picea abies* Høyt tre med korte nåler. Sambu. Kvae fra gran har blitt brukt som tygggummi. Har du prøvd det?

Hassel *Corylus avellana* Stor busk eller av og til et tre, 2–6 m. Blad hårete, avrundete, dobbelt sagtannede, tilspissede. Røde kjertelhår på bladstilken. Blomstrer før løvsprett (rakler). Hasselnøtter – du spiser vel det til jul?

Hegg *Prunus padus* Stor busk eller tre. Mørk, bitter bark. Blad brett lansettforma eller avlange. De er fint kvasstannete og er dunhårete under. Hvite blomster i lang klase.

Lind *Tilia cordata* Stort tre opp til 20–30 m. Myke hjerteformete blader. Blomsterstand med 4–15 blomster. Lind er løs i veden og lett å arbeide med. Derfor er den mye benyttet til treskjæring.

Lønn

Platanlønn *Acer pseudoplatanus* Bladene har nokså butte fliker og tenner sammenlignet med spisslønn. Innført som prydtre. Stor evne til å spre seg ut i naturen og har på Vestlandet delvis utkonkurrert viktig naturlig løvskog. Kommer opprinnelig fra Mellom- og Sør-Europa. Står på svartelisten under høy risiko.

Spisslønn *Acer platanoides* Stort tre, opp til 10–20 m. Blad håndfliket. Frukten er fin å sette på nesen!

Morell *Prunus avium* Blad spisse, sagtannede eller dobbelt sagtannede, dunhårete under. Store purpurfargete kjertler øverst på bladskafet. Blomstrer etter løvsprett. Kronblad hvite. Frukten kan bli rødbrun og smaker søtt. Liker du moreller? Hører trolig naturlig hjemme i norske skoger. Men den er også plantet og har spredd seg ut i naturen.

Gråor *Alnus incana* Tre eller stor busk med lysegrå bark. Vinterknopper butte, hårete. Unge kvister korthårete. Blad matte, dobbelt sagtannede, spisse eller avrundete. Små frukter som ligner på kongler.

Osp *Populus tremula* Høyt tre med blankt gulgrønn bark. Bladstilk lang og flat. Blad runde med buktende kant.

Rogn *Sorbus aucuparia* 3–10 m. Tre eller stor busk. Blad med 6–8 par finner. Endefinnen ikke større enn de andre. Hvite blomster. Røde bær som kan brukes til å lage rognebærgele eller rognebærgrøt.

Selje *Salix caprea* Små til store trær, 3–8 m. Blad 5–10 cm lange. De er elliptiske til omvendt eggformete. Bladene har tenner eller ujevn kant. Du kan lage seljefløyte av greinen når sevjen stiger opp i treet om våren!

Svartor *Alnus glutinosa* Treets blader er ikke spisse i tuppen som gråor, men er butte eller med et innsnitt i bladspissen.

Sommereik *Quercus robur* Trær med grov stamme. Blad buktet fjærlappede. Bladplaten har rett eller hjerteformet grunn. Bladstilken er kort. Eikenøtter har blitt brukt til å mate høns og griser.